

Reproducing the Traditional-Emotional Discourse of the Perception of Women Pilgrims of Karbala

Mojdeh Kiani^{1*}

1. Associate Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Payam Noor University, Tehran, Iran.

DOI: 10.22034/NRR.2024.59734.1258

URI: https://nrr.tabrizu.ac.ir/article_17578.html

Corresponding Author:
Mojdeh Kiani

Email:
mojdehkiani@pnu.ac.ir

Received: 2023/12/24

Accepted: 2024/02/12

Available: 2023/12/11

Open Access

Keywords:

Imam Hussain (AS),
Ashura, Karbala, the
young pilgrims

ABSTRACT

In Iran, love for Imam Hossein is tied to certain emotional dimensions. The most important goal of the article is to study the interpretation of the interpretation of the meaning understanding of the female pilgrims of Karbala about Imam Husayn (a.s.) and the uprising of Ashura. This research was conducted in Shahid Beheshti Airport of Isfahan, Karbala and Najaf to study the interpretation of the pilgrims of Imam Hussein (AS) with the phenomenological qualitative method in 1401 with the participation of 25 female pilgrims with the technique of focused group discussion and exploratory and in-depth interviews. The sampling method was purposive. In the process of data analysis, using the thematic analysis method, 8 sub-themes, three themes and the main theme of the emotional discourse, inability to understand the agency and cultural norms of understanding Imam Hussein (AS) was formed. Women's understanding of the meaning of Imam Hussain (AS) is traditional and emotional. By analyzing the data, the hypothesis of "women's traditional permanence in the emotional discourse of Imam Hussein (a.s.) and the Ashura uprising" was formed and became dominant as a discourse.

فصلنامه دین پژوهی و کارآمدی

بازتولید گفتمان سنتی - عاطفی ادراک زنان زائر کربلا از امام حسین (ع) و عاشورا

مژده کیانی*

۱. دانشیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

DOI: 10.22034/NRR.2024.59734.1258

URI: https://nrr.tabrizu.ac.ir/article_17578.html

چکیده

نویسنده مسئول:

مژده کیانی

ایمیل:

mojdehkiani@pnu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۲۳

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۹/۲۰

دسترسی آزاد

کلیدواژه‌ها:

امام حسین (ع)، عاشورا، کربلا، گفتمان عاطفی، درک معنایی زنان زائر

در ایران، عشق به امام حسین با ابعاد عاطفی و احساسی خاصی گره خورده است. مهم‌ترین هدف این مقاله، مطالعه تفسیر درک معنایی زائران زن کربلا از امام حسین (ع) و واقعه عاشورا است. مشارکت کنندگان این پژوهش، زنان زائر استان اصفهان که در خرداد تا شهریور ۱۴۰۱ به کربلا اعزام شده‌اند، است. این پژوهش در فرودگاه شهید بهشتی اصفهان و هتل‌های کربلا و نجف به مطالعه تفسیر زائران امام حسین (ع) با روش کیفی پدیدار شناسانه در سال ۱۴۰۱ با شرکت ۲۵ نفر از زائران زن با تکنیک بحث گروهی متمرکز و مصاحبه‌های اکتشافی و عمیق انجام شده است. روش نمونه‌گیری هدفمند بود. در فرایند تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل تماتیک از ۸ زیر مضمون عشق، برانگیختگی همدلی، درک سنتی، عدم درک هژمونی، درک فرهنگی، عدم درک عقلانی، عدم درک اقتدار و عدم بازاندیشی و اندیشه‌ورزی، سه تم و مضمون اصلی گفتمان عاطفی، ناتوانی در درک عاملیت و هنجارهای فرهنگی درک امام حسین (ع) شکل گرفت. نتایج تحلیل کیفی مصاحبه‌ها نشان داد که درک معنایی زنان زائر جوان از امام حسین (ع) و قیام عاشورا، متأثر از گفتمان سنتی و عاطفی است. در درک سنتی، کنشگری و عاملیت امام حسین مغفول ماند و این غفلت، ناتوانی در درک معنایی از قدرت و عاملیت امام حسین در واقعه عاشورا را شکل داد. با تحلیل داده‌ها، فرضیه «ماندگاری زنان در بازتولید گفتمان سنتی - عاطفی امام حسین (ع) و واقعه عاشورا» شکل گرفت و به عنوان گفتمان مسلط شد.

عشق به امام حسین(ع) در ایران در فرایند جامعه پذیری در خانواده شکل می گیرد و همواره عزاداری عاشورا و عشق به امام حسین(ع)، شاخص‌های شناخت شیعه محسوب شده است. عاشورا در ایران، یکی از مهم‌ترین مناسک مذهبی شیعه به شمار می رود. احساس عشق به امام حسین(ع) به طور نمادین در مناسک عاشورا متبلور می شود و همواره با زیارت کربلا بازنمایی شده است. بازنمایی عشق به امام حسین(ع) در اقشار و طبقات اجتماعی بر حسب جنسیت، متفاوت است. تجربه زیسته دینی زنان و مردان یکسان نیست. همان گونه که تجلیات مشارکت در هیات های مذهبی و مناسک عزاداری و زنجیرزنی مردان و زنان در زندگی روزمره یکسان نیست. بر این اساس، مطالعه درک معنایی زائران زن کربلا از امام حسین و واقعه عاشورا ضرورت پیدا می کند. احساس عشق به امام حسین(ع) با باور و اعتقاد عمیق به مظلومیت امام، خانواده و یاران ایشان تبلور یافته است که "این احساس، امری عقلانی و تعقلی نیست، بلکه امری عاطفی و ایمانی است و از خلال مناسک ایجاد می شود و تداوم می یابد. « بسته به نوع افراد، محیط‌ها و اوضاع و احوال، باورها و مناسک دینی به شیوه‌های مختلف و متفاوتی احساس و اعمال می شوند» (دورکیم، ۱۳۸۰: ۷ نقل از کاهیرده و بهار، ۱۳۸۹).

با توجه به ابعاد قوی عاطفی عزاداری برای امام حسین در ایران، عاشورا یکی از مهم‌ترین نمونه‌های مناسک به شمار می رود. مهم‌ترین سوال این مقاله این است که ادراک معنایی زنان جوان زائر کربلا از امام حسین و عاشورا چیست؟ جایگاه تفکر و اندیشه ورزی دینی در تفسیر زائران جوان، کجا دیده می شود؟ "برای درک چیستی تجربه دینی در معنای نخستین آن، باید به سراغ عاطفه‌گرایان و تلقی آنان از دین رفت، شلایرماخر با فرض سه بُعد عقل و اراده و احساس در انسان، دین را از حوزه عقل و اراده، یعنی ساحات تجلی عقیده و اخلاق آزاد ساخت و به حوزه عواطف صرف که تجلیگاه تجربه دینی است، منتقل کرد(شجاعی زند: ۱۳۸۸). در مطالعات اجتماعی دین در ایران کمتر به مقوله تنوع گفتمان های دینی در درون مذهب تشیع در اقشار و گروه‌بندی‌های مختلف آن گفتمان ها توجه داشته‌اند(بیتس و پلاگ، ۱۳۷۵: ۶۷۸).

از نظر فلاناگان، فرهنگ به عنوان مبنایی برای رفتار و تعیین ساخت اجتماعی مورد توجه قرار می گیرد. این به معنای آن است که به اعتقادات دینی، با چشمی کاملاً متفاوت نگاه می شود (کافی، ۱۳۸۳: ۸۵). بر بُعد حماسی واقعه و شجاعت و دلیری امام(ع) و یارانش و مرگ با عزت و افتخار(مفتخری، رنجبر، ۱۳۸۷) در فرهنگ ایران و در فرایند جامعه پذیری دینی در خانواده تمرکز نشده است. اگرچه بعد تراژیک و حزن‌انگیز واقعه کربلا، به عنوان یک واقعیت تلخ تاریخی، غیرقابل انفکاک از واقعه عاشورا است، اما هرچه از زمان این حادثه فاصله گرفته شده، این‌گونه برداشت از واقعه، مورد توجه و تأکید بیشتر قرار گرفته است. به نظر می‌رسد چنین اقبال و رویکرد تک‌بعدی و یک‌سویه به واقعه عاشورا، معلول یک سلسله زمینه‌ها، عوامل و شرایط حاکم بر زمانه خود بوده است. دولت صفویه از آغاز تأسیس خود به دنبال رسمی کردن مذهب تشیع در ایران بود، طبیعی بود که به سراغ

تأثیرگذارترین حادثه در تاریخ اسلام، یعنی واقعه کربلا از این جهت برود؛ زیرا این واقعه از یک سو آموزه‌های مذهب تشیع را تبیین می‌کرد و از سوی دیگر، ماهیت این واقعه با فطرت انسان‌ها و روحیه آزادگی و ستم‌ستیزی ایرانیان هم‌سو بود؛ .... به ویژه آنکه روایات معصومان درباره ثواب گریه و عزاداری برای امام حسین (ع) در آثار روایی شیعه و سنی و به ویژه منبع اصلی مجالس عزاداری آن روزگار، یعنی روضه الشهداء منعکس شده بود (کاشفی، ۱۳۸۱، ۲۲ و ۴۴۳ - ۴۴۵ نقل از مفتخری و رنجبر، ۱۳۸۷).

مهمترین مفاهیمی که در کلیت گفتمانی روایات کربلا وجود دارد دو مفهوم عشق و دیوانگی هستند. مفهوم عشق تمام آن چیزی است که در تمام صور زبانی و واژگانی مداحی‌ها وجود دارد. برای این عزاداران، کربلا امر عشق است و در حساب و کتاب عقل اندیشان و صورت‌گرایان قرار نمی‌گیرد. ”دستگاه امام حسین” بر مبنای قاعده عشق کار می‌کند، در این رابطه عاشقانه میان مومن و مولایش، مومن در وضعیتی که می‌خواهد خویشتن را در این رابطه قرار دهد از تمام جهان اجتماعی پیرامونش می‌گسلد و جدا می‌شود. دیوانگی روی دیگر سکه عشق است. چرا که هر دو به نوعی خارج از هنجار و عرف هستند (فیاض و رحمانی، ۱۳۹۸).

مبنای شناخت و درک واقعه عاشورا و امام حسین (ع)، علاقه و عشق به امام حسین (ع) است که در جامعه و خانواده ایرانی، استمرار احساسی و عاطفی داشته است. یکی از مکان‌های شرکت در مناسک عاشورا و کربلا مراسم خانگی بوده است. احساس همدلی با غربت و سوز دل عمه زینب و کاروان اسرای کربلا در خانواده شکل می‌گیرد و در عرصه عمومی با برانگیختگی احساس همدلی گسترش پیدا می‌کند. خانواده ایرانی با خانواده امام حسین (ع) با سوز عشق ارتباط پیدا می‌کند و به درک معنای تشنگی، اسیری، غربت..... می‌رسد. اما از درک هژمونی، اقتدار، مشروعیت و غرور امام حسین باز می‌ماند. در ایران پس از سال‌های طولانی تجربه عشق به امام حسین (ع)، صرفاً مناسک عزاداری گسترش یافت و بعد عقلانیت قیام امام حسین (ع) در لایه‌های متفاوت احساس، پنهان مانده است. سخنرانان کمتر به بعد عقلانیت قیام امام حسین (ع) پرداخته‌اند و بازنمایی آن در زندگی دینی مردم، عدم تقاضا و علاقه برای بعد عقلانیت قیام امام حسین (ع) و کشف آن است. عدم عرضه و تقاضا برای تولید محتوای سخنرانی در مورد ابعاد مطالبه‌گری حق در واقعه عاشورا، ادراک عامیانه و غیربازاندیشانه را در جامعه پذیری دینی استمرار بخشید. بنابراین کشف و درک چگونگی تفسیر و درک معنایی زائران زن کربلا از امام حسین (ع) و عاشورا ضروری است. به دلیل دسترسی به زنان مشارکت‌کننده در سفر کربلا، مصاحبه‌ها در حین سفر انجام شد. مهمترین هدف این مطالعه تفسیر پدیدارشناسانه درک معنایی زائران زن کربلا از امام حسین (ع) و عاشورا است. سوال اصلی چگونگی تفسیر و درک معنایی زائران زن کربلا از امام حسین (ع) و عاشورا است.

ربانی‌زاده و محمدزاده (۱۳۹۹) با رویه انتقادی و مبتنی بر رویکرد گفتمانی لاکلاو و موفه به نقد و بررسی کتاب *تحول گفتمانی در گزارش واقعه کربلا* پرداختند و سؤال اصلی پژوهش این است که گفتمان‌های (عاطفی، ماورایی، و تاریخی) مطرح شده در کتاب مذکور بر چه پایه‌ای سنخ‌بندی شده‌اند. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که واقعه کربلا هم‌چون رخدادی تاریخی و عینی بررسی نشده است، به طوری که به امر واقع‌های تاریخی واقعه کربلا اشاره‌ای ندارد، اما مواضع نویسندگان در گفتمان‌های مختلف در بُعد روانی آن درباره این واقعه مورد بررسی قرار گرفته است. بر این اساس، سنجه‌های آماری کتاب نمی‌تواند اعتبار زیادی داشته باشد و این‌که دال و مدلول گفتمان‌های مورد بررسی مشخص نیست و نسبت قدرت در گزارش این واقعه نادیده گرفته شده و به گفتمان‌های رقیب در گزارش واقعه کربلا اشاره‌ای نشده است.

در پژوهش گلایی و دلاورقوام (۱۳۹۹) تحلیل گفتمان رویکرد علمای دینی به تعزیه حسینی با روش تحقیق کیفی و تکنیک تحلیل گفتمان انجام شده است. در بررسی مفاهیم از تحلیل گفتمان «لاکلا و موفه» و در بررسی علی این رویکرد از تحلیل گفتمان «نورمن فرکلاف» استفاده گردیده است. بر اساس مصاحبه‌ها و تحلیل آن‌ها دال‌های حاکم بر فضای گفتمانی جامعه علمای دینی تشیع در بعد از انقلاب اسلامی ایران را می‌توان در قالب حضور ضعیف در مراسم تعزیه، نقص محتوای سخنرانی، کاهش مقبولیت، وابستگی مالی و ضعف مهارت‌های کلامی؛ در مقابل حضور مستمر علمای دینی قبل از انقلاب اسلامی ایران در مراسم تعزیه حسینی، غنای محتوای سخنرانی، عدم وابستگی مالی و داشتن مهارت‌های کلامی خلاصه کرد. طبق یافته‌های تحقیق، گفتمان حاکم بر جامعه علمای دینی تشیع در ایران در قیاس با گذشته (قبل از انقلاب اسلامی) سمت و سوی مناسب‌گرایانه و منفعت‌طلبانه به خود گرفته است و چهره‌ای که از دین ارائه شده «غیر عرفی» است. یکی از نشانه‌های «دین غیر عرفی» و دینی که مناسباتی تمامیت‌خواه و غیر مردمی به خود گرفته، در امتزاج نامتوازن دو نهاد دین و سیاست نهفته است. در یک استنتاج کلی می‌توان گفت، غلبه «دین غیر عرفی» و منفعت‌طلبانه با «حذف روح پرسشگری در جامعه» و «تغییر در مناسک بومی جوامع» منجر به ترویج مناسک گرایی در تعزیه شده است.

پژوهش کیفی کرمی پور و حاجی ابوالحسنی (۱۳۹۵) با عنوان "بازنمایی عنصر شور و احساس در آیین‌های محرم" مبتنی بر نظریه تفسیری کلیفورد گیرتز انجام گرفته است. واحد تحقیق آن دسته از یافته‌های آیینی است که بیشتر عنصر شور و احساس در آن متجلی است مانند سیاه‌پوشی، سینه‌زنی، زنجیرزنی، قمه‌زنی و تعزیه که محقق آن‌ها را به شیوه قوم‌نگاری دینی بازنمایی نموده است. نتیجه نشان داد که شور، احساس، و حرکت به‌عنوان روح مناسک‌اند، و طبیعت آیین محرم متمایل به دیده شدن است.

کاهیده و بهار (۱۳۸۹) در پژوهش "تحلیل گونه‌های گفتمانی متأثر از محتوای مناسک عاشورا (از خلال تحلیل گفتمان نثریات مرتبط با موضوع عاشورا)" توصیف ویژگی‌های گفتمان‌های متأثر از محتوای مناسک عاشورا و همچنین تفسیر معانی مورد نظر این گفتمان‌ها را مدنظر داشته است. با روش کیفی و روش تحلیل گفتمان فرکلاف به بررسی محتوای نثریات مرتبط با موضوع عاشورا که در سال ۱۳۸۹ چاپ شده پرداخته (با استفاده از نمونه گیری نظری هدفمند و ناهمگون) و در نتیجه آن سه نوع گفتمان: ۱. گفتمان علمی-آکادمیک ۲. گفتمان ادبی-هنری ۳. گفتمان کلامی-فقهی تشخیص داده شده است.

بر اساس پژوهش مفتخری و رنجبر (۱۳۸۷) زمینه‌ها و عوامل ترویج مطالعه و جریان شناسی تاریخی مهم‌ترین و مشهورترین قرائت از واقعه عاشورا، یعنی قرائت سوگوارانه و احساسی - عاطفی از دوران صفویه تا مشروطه پرداخته مورد بررسی قرار گرفته است.

در پژوهش فیاض و رحمانی (۱۳۸۵) بر هیات‌هایی که در دهه اخیر به عنوان «سبک جدید» در مداحی و عزاداری شناخته شده اند و بر طیف مخاطبان آنها، تاکید شده است. مبنای تئوریک این تحقیق نظریات کلیفورد گیرتز بود و از روش‌های انسان شناسی تفسیری استفاده شده است. در مجموع امروزه گفتمان کربلا و هیاتهای عزاداری در سبک جدید آن در فضاهای شهری بخش اصلی و کانونی فعالیت‌های دینی مردم و بالخصوص جوانان فرودست شهری را تشکیل می‌دهد. گفتمان کربلا در این اقصا مهم‌ترین گفتمان دینی آنهاست که چارچوب اصلی نگاه دینی آنها در فهم و برداشت آنها از مذهب تشیع و باورها و مناسک آن و عمل بر مبنای این فهم را فراهم می‌کند.

پژوهش "پدیدارشناختی زیارت پیاده اربعین در عراق" (Husein 2018) به تحلیل انگیزه‌ها و تجربیات زائران پیاده در سفر کربلای معلی (عراق) در زیارت اربعین می‌پردازد. این مطالعه یک پارادایم تفسیرگرایانه متشکل از رویکردی پدیدارشناختی را به کار می‌گیرد و جهان بینی اسلامی شیعه را برای ترکیب یافته‌ها ترکیب می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد که انگیزه‌های زائر پیاده اربعین ناشی از مناسک همیشگی جامعه شیعه و توجه به جامعه (امت) است. عنصر «امت» به عنوان انگیزه اصلی برای کسانی که زیارت پیاده اربعین را تکرار می‌کردند، تکرار شد.

در پژوهش موفاهیم و لیچرو (Moufahim and Lichrou ۲۰۱۹) تجربه زائران اربعین مطالعه شد. هدف از این مطالعه درک چگونگی برانگیختن اصالت در زیارت مذهبی و رابطه بین اصالت، مناسک و مصرف است. این تحقیق بینش‌های قوم‌نگاری را از زیارت مسلمانان کمتر شناخته شده و در عین حال مهم به نام زیارت اربعین ارائه می‌کند. با انجام این کار، زیارت‌ها به عنوان جست و جوی اصالت معنوی، شکلی ترکیبی از اصالت وجودی، ایدئولوژیک و عینی تصور می‌شوند. بخش یافته‌ها به بحث در مورد راه‌های تحقق اصالت معنوی از طریق مناسک

و مصرف متون، اشیاء مادی و فضا می‌پردازد. سهم این مقاله سه گانه است: (۱) ابعاد مختلف اصالت را در یک تجربه زیارتی بررسی می‌کند. (۲) نقش فرهنگ مادی و مصرف آیینی را در دستیابی به اشکال اصالت بررسی می‌کند. و (۳) درک زیارت را به عنوان پدیده‌ای محدود به بافت و از نظر فرهنگی خاص گسترش می‌دهد.

۳- چارچوب مفهومی

پژوهش کیفی، برخلاف پژوهش‌های کمی که مبتنی بر یک چارچوب نظری جهت نظریه‌آزمایی هستند، از چارچوب مفهومی استفاده می‌کنند (Patton, 2001, Maxwell, 2004, Ritchie, et al., 2005). رویکرد امیک یکی از مفاهیم مبنایی در پارادایم کیفی بوده و به معنای درک، تفسیر و بازنمایی پدیده یا موضوع «نقطه نظر افراد درگیر» است (Neuman, 2007: 446) به نقل از کیانی و همکاران، ۱۳۸۹، ۱۷۹. در پژوهش حاضر از رویکرد جامعه‌شناسی تفسیری یا تفسیرگرایی اجتماعی برای تدوین چارچوب مفهومی استفاده شده است.

دین به مثابه نظام فرهنگی (گیرتز، ۱۹۷۳) و پدیده اجتماعی (دورکیم، ۱۳۸۳) در مطالعات انسان‌شناختی جایگاه خاصی دارد. به عقیده گیرتز سازوکار ایجادکننده ایمان، مناسک است. ایمان مذهبی در جریان مناسک ایجاد می‌شود؛ مناسک هم مفاهیم کلی مذهبی را صورتبندی کرده و هم تکلیف مرجعیتی را مشخص می‌سازد که پذیرش و حتی الزام به پذیرش این مفاهیم مذهبی را توجیه می‌کند (فیاض و رحمانی، ۱۳۸۵).

از میان نظریه‌پردازان جامعه‌شناسی دین، نظریات وبر، مارکس و دورکیم بیشتر از همه مورد توجه قرار گرفته‌اند و متفکران بعدی توجه و نظریات تکمیلی خود را بر روی نظریات آنان مبتنی ساخته‌اند؛ به طوری که، "نظریه معنا از جمله نظریاتی می‌باشد که با ترکیب بینش‌ها و رهیافت‌های عقل‌گرایانه، عاطفه‌گرایانه و جامعه‌شناختی دست‌کم بخشی از مسائل رهیافت‌ها را از میان برانسته است." (همیلتون، ۳۸۰ به نقل از شجاعی زند: ۱۳۸۸). از نظریه‌پردازان معنا می‌توان به وبر، برگر، گیرننس، لاکمن و بلا اشاره کرد. "با توجه به بحث نظریه معنا، پیتر برگر یکی از پیشگامان با نفوذ بوده است که مانند وبر دین را یکی از سرچشمه‌های عمده‌ای می‌انگارد که آدم‌ها در اعصار گوناگون کوشیده‌اند تا از طریق آن وجودشان را معنی‌دار سازند." (همیلتون، ۲۳۷). پیتر برگر در مکتب پدیدارشناسی تربیت یافته است. رویکرد او در مطالعات دین، رویکردی پدیدارشناسانه است. پیتر برگر دین را نوعی معرفت اجتماعی می‌داند که در زندگی اجتماعی، به ویژه زندگی روزمره در جهت معنابخشی به آن ساخته و پرداخته می‌شود (یوسف‌زاده، ۱۳۸۹، ۱).

جامعه‌فرایندی است که به تجربه‌ها نظمی معنی‌دار می‌دهد. ما در جامعه ذاتاً ناگزیریم که نظم معنی‌داری بر واقعیت تحمیل کنیم. چه زندگی بدون چنین ادراک نظمی برای ما امکان‌پذیر باشد یا نه؛ "شکی نیست که بسیاری یا بیشتر اعضای تقریباً شناخته‌شده بشری غالباً با حرارت و وسواس به دنبال چنین دراکی‌اند؛ چنان که به دشواری می‌توان انکار کرد که فردی این نوع نیاز را احساس نکند و یا کمتر از دیگران احساس کند. اما بسیاری از انسان‌ها بدون برآورده شدن این نیاز به یک صورت معین نمی‌توانند زندگی کنند." (همیلتون، ۳۸۰).

دین عامیانه را عموماً دینی کمتر تأمل شده و کمتر انشا شده دانسته اند. بوریتوس دین عامیانه را چنین توصیف می‌کند: «بی واسطه تر، کمتر طبقه بندی شده، مرتبط تر با زندگی روزانه که به طور طبیعی عمل می‌کند و اغلب بر موضوعات علائق دینی خود تأکید می‌کند.» چنان که لوئیس مالدونادو اشاره می‌کند، جستجوی روابط ساده تر به معنای تلاش برای جستن از اشکالی به شدت عقلانی شده، به شدت مفهوم بندی شده، فکری، انتزاعی و تعصب آمیز اعمال دینی است، و به جای آن، جستجوی اشکالی حسی تر و تخیلی تر است که نیروهای احساسی و تخیلی افراد از طریق آن بتواند بسط و بروز یابد (چاکو، ۲۰۰۴: ۷۷) با این حال، این جنبه‌های حسی الزماً به معنای آن نیستند که دین عامیانه همواره غیرعقلانی است. مطالعهٔ جین اشنایدر این فهم عمومی از ماهیت غیر تأملی (غیربازاندیشانه) دین عامیانه را زیر سوال می‌برد. طبق نظر اشنایدر، روستاییان به شدت غیرتأملی (غیربازاندیش) بودند. اشنایدر در مقاله اش، «ارواح و روح کاپیتالیسم»، این تصور عمومی را که روستاییان در مسائل عملی زندگی خود بیشتر بر «راه حل های جادویی» تکیه می‌کنند و «کمتر بازاندیش» هستند، در حالی که دینداران رسمی بیشتر به بازاندیشی‌های فلسفی و الهیاتی می‌پردازند، به چالش می‌کشد (چاکو، ۲۰۰۴: ۷۷). گلاک و استارک «تجربه دینی» را به عنوان یکی از مؤلفه‌های اندازه‌گیری تدین، به مدل خویش وارد کردند" (شجاعی زند: ۱۳۸۸).

۴- روش پژوهش

مشارکت کنندگان این پژوهش، زائران زن استان اصفهان که در خرداد تا شهریور ۱۴۰۱ به کربلا اعزام شده اند، است. این پژوهش در فرودگاه شهید بهشتی اصفهان و هتل های کربلا و نجف به مطالعه تفسیر زائران امام حسین (ع) با رویکرد تفسیری و روش کیفی پدیدار شناسانه در سال ۱۴۰۱ با شرکت ۲۵ نفر از زائران زن با تکنیک بحث گروهی متمرکز و مصاحبه های اکتشافی و عمیق انجام شده است.

در این پژوهش برای انتخاب مشارکت کنندگان از روش نمونه گیری هدفمند استفاده شده است. به دو دلیل دسترسی به زنان مشارکت کننده در فرودگاه و هتل در دو شهر کربلا و نجف و همچنین بیان ادراک واقعی تر در محیط از امام حسین (ع) در سفر کربلا مصاحبه‌ها در حین سفر انجام شد.

نمونه‌گیری نظری بر اساس مفاهیمی صورت می‌گیرد که در خلال تحلیل ظهور می‌یابند. یکی از راه های کشف این عناصر، مصاحبه و به ویژه مصاحبه ی عمیق می باشد. اطلاعات شامل بیش از ۱۲۰ ساعت مصاحبه با زنان شرکت کننده را ارائه می‌دهد. مقولات در زمان مطالعه ی موارد دیگر، مورد بازنگری و تصحیح قرار گرفتند. تحلیل داده ها با استفاده از روش تحلیل تماتیک اجرا شد.

۴-۱- ورود به زمینه

انجام مصاحبه‌های اکتشافی با زنان زائر در فرودگاه شهید بهشتی اصفهان قبل از پرواز آغاز شد. هنگام مصاحبه، سوالات اساسی "تعریف شما از امام حسین (ع) چیست؟ و تعریف قیام عاشورا چیست؟ امام حسین را چگونه درک

می‌کنید؟ امام حسین را چگونه تفسیر می‌کنید؟" از مشارکت‌کنندگان پرسیده شد. پس از مطالعه اکتشافی، مطالعه با مصاحبه‌ها به دو صورت مصاحبه گروهی متمرکز و مصاحبه عمیق که در هتل‌های نجف و کربلا برگزار شد، ادامه یافت. به شرکت‌کنندگان برای ابراز عقیده‌شان درباره این که تفسیر و تعریف آنان از امام حسین (ع) و قیام عاشورا چیست، فرصت داده می‌شد. آنها تشویق می‌شدند تا درباره عقیده‌شان درباره امام حسین (ع) و قیام عاشورا صحبت کرده و نظرشان را درباره عبارت "تعریف امام حسین (ع) و قیام عاشورا" بیان نمایند.

۵- ارزیابی اعتبار پژوهش

محققان کیفی جهت "فهم" ساختار عمیق دانش به دست آمده از ملاقات شخصی با شرکت‌کنندگان که مستلزم صرف وقت زیادی در میدان پژوهش است، در تلاش هستند. در طول مطالعه و پژوهش و بعد از آن، محققان کیفی این سؤال را می‌پرسند: "آیا چیزی که به دست آوردیم درست است؟" (Stake:1995:107) یا آیا یک روایت و داستان نادرست و غلط را منتشر کردیم؟ (Thomas:1993:39) آیا این امکان وجود دارد که یک پاسخ درست داشته باشیم؟ برای پاسخ به این سؤالات، محققان نیاز دارند تا به خودشان، به شرکت‌کنندگان و خوانندگان، نگاهی بیندازند (Creswell:2007). مسائل پژوهش کیفی بیشتر به واقعی بودن، اعتماد پذیری، انتقال پذیری، وابستگی و اتکاپذیری، ارتباط دارد. کار پژوهشگر کیفی ارایه‌ی توصیف‌های عمیق به گونه‌ای است که خوانندگان بتوانند به خوبی درک کنند، نتایج بررسی انتقال پذیر است. تحلیل مفهومی باید صادقانه از روی داده‌ها استنتاج، و در برابر هماهنگی منابع مختلف داده‌ها بررسی شود. از این گذشته، چون معنای ارتباط به شناخت بافت و زمینه‌ی مربوط بستگی دارد، و زمینه‌ها به گونه خودآگاه برای انتقال معانی چندگانه طرح می‌شود، پژوهش کیفی باید به گونه‌ای کامل و جامع توصیف‌هایی درباره توسعه آن زمینه باشد. "مهم‌ترین نکته درباره‌ی قابلیت اعتبار، این است که با معیارهای پژوهش کیفی قضاوت شود. به ویژه این که این دو بر پارادایم‌های متفاوتی مبتنی هستند و با جهان بینی متفاوتی به پدیده‌های اجتماعی می‌نگرند.

به طور کلی اعتبار پژوهش به این مطلب بر می‌گردد که آیا پژوهشگر، تفسیر و تحلیلی را که ارایه می‌دهد، متقاعدکننده است یا خیر؟ تعاریف، تعابیر و تفاسیر بر اساس داده‌ها صورت می‌گیرد. بنابراین در پژوهش کیفی بررسی ماهیت داده‌ها مهم است و با بررسی اعتبار پژوهش پیوند دارد. در این پژوهش سعی بر آن بوده است که بر اساس اصول مورد وثوق مبدعان و پژوهش‌گران کیفی، اعتبار پژوهش مورد توجه قرار گیرد. "در پژوهش حاضر به منظور تضمین اعتبار فرآیند پژوهش، برخی از نکات ضروری زیر رعایت شده است: خودداری از صحبت کردن در میدان و تا سر حد امکان گوش کردن؛ دقیق بودن یادداشت‌ها، نوشتن به موقع روایت‌ها، داده‌های کافی در اختیار خوانندگان قرار گیرد به گونه‌ای که این امکان را به خوانندگان یادداشت‌ها بدهد تا به تنهایی آن را بخوانند. و بتوانند خود به تنهایی استنباط‌های خودشان را از گزارش داشته باشند و در عین حال قادر به فهم و دنبال کردن استنباط‌های محقق باشند. داستان‌ها و گزارش‌ها تا سر حد ممکن کامل باشد. داستان‌ها و گزارش‌ها

روشن و سراسر باشد. دنبال کردن بازخورد یافته‌ها و نوشته‌ها در میدان یا در میان همکاران. برقراری تعادل میان جنبه‌های مختلف. دقت در نگارش (1990:127-128 Wolcott). در این پژوهش سعی بر آن بوده است که نقش محقق در تفسیر داده‌ها به حداقل برسد و بررسی مجدد داده‌ها بر اساس تحلیل مشارکت‌کنندگان صورت بگیرد که به زعم لینکلن و گوبا «کنترل توسط اعضا» یا به عبارت دیگر، ارزیابی اعتبار به روش ارتباطی داده‌ها و تفسیر توسط اعضای میدان مورد مطالعه (Guba & Lincoln: 1985) به نقل از کیانی، (۱۳۹۲) نامیده می‌شود. در پژوهش کیفی، محقق برای مدت طولانی با نمونه‌های پژوهش ارتباط دارد، فرآیند تولید داده خود به باز تعریف اعتبار پژوهش کمک می‌کند.

۶- تحلیل اطلاعات

پس از تعیین پرسش‌های اصلی و طراحی چهارچوب طرح در مراحل میانی مطالعه، بر اساس امکانات موجود برای انجام پژوهش کیفی و مطالعه میدانی، گردآوری داده‌ها از طریق انجام مصاحبه‌های نیمه‌ساختار یافته و اجرای مصاحبه‌های گروهی متمرکز با زنان شروع شد. اولین سوال ما این است که چگونه زنان جوان زائر، امام حسین (ع) و پدیده عاشورا را تفسیر و معنا می‌کنند؟ درک معنایی از امام حسین (ع) و واقعه عاشورا چیست؟ در پژوهش حاضر، مرحله‌ی تحلیلی براساس غرق شدن در اطلاعات و تکرار طبقه‌بندی‌ها، کدگذاری‌ها و مقایسه‌هایی می‌شد. پرسش‌هایی که در این مرحله از پژوهش از داده‌ها پرسیده می‌شد عبارت بود از: چه پدیده‌ای در بین داده‌ها در حال شکل گرفتن است؟ بررسی مقولات از طریق تجزیه و تحلیل خط به خط، امری مهم است. با مقایسه مفاهیم با یکدیگر و مراجعه به یادداشت‌های نظری که در جریان مصاحبه و گروه متمرکز صورت گرفت، مشخص شد که زائران بر اساس فرهنگ جامعه، به تفسیر و تعریف امام حسین (ع) پرداخته‌اند. این پدیده ضمن این که در داده‌های خام مشاهده می‌شد. بعد از استخراج و کدگذاری اطلاعات مربوط به درک و تفسیر امام حسین (ع)، این مقولات عمده، به استخراج یک مقوله‌ی هسته منتهی شد که مقوله‌ی محوری و اساسی پژوهش را شامل می‌شود. در پژوهش حاضر، گروه، یک محیط تعاملی به وجود آورد. مرحله‌ی تحلیلی براساس غرق شدن در اطلاعات و تکرار طبقه‌بندی‌ها، کدگذاری‌ها و مقایسه‌هایی انجام می‌شد. این مقوله‌ها به عنوان مقوله‌های اصلی انتخاب شد. فرایند تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل تماتیک اجرا شد. روش تحلیل تماتیک در تحلیل داده‌ها با دسته‌بندی الگوهای معنا از مجموعه داده‌ها استخراج می‌شود.

۷- یافته‌های پژوهش

۷-۱- مشارکت کنندگان

سن زنان مشارکت‌کننده این مطالعه بین ۲۰ تا ۳۹ سال متفاوت بوده. آنان دارای تحصیلات از زیردیپلم تا دکتری بودند. مشاغل و فعالیت آنان از استاد دانشگاه، دبیر، خانه‌دار، دانشجو، کارمند آزمایشگاه، مهندس برق متفاوت بود. تحصیلات همسران مشارکت‌کننده از سیکل تا دکتری متغیر است. در بین ۲۵ مشارکت‌کننده زن، پنج نفر

مجرد بود. بیشترین تعداد زائران پاسخگو در گروه سنی ۳۹-۳۰ ساله و بقیه در گروه سنی ۲۹-۲۰ ساله قرار داشتند. همه زنان مشارکت کننده زائر برای اولین مرتبه به کربلا و زیارت امام حسین آمده بودند.

۷-۲- تحلیل اطلاعات مشارکت کنندگان

مشارکت کنندگان در تعریف امام حسین(ع) از کلمات "مظلوم"، "اشک شیعہ"، "عشق"، "وفادار"، "اسطوره"، "صبور"، "تشنگی"، "عطش"، "غربت" و "اسیری" و صرفاً یک نفر از "آزاد مرد" استفاده کردند. در فرایند تحلیل داده ها با استفاده از روش تحلیل تماتیک از ۸ زیر مضمون عشق، برانگیختگی همدلی، درک سنتی، درک هژمونی، درک فرهنگی، عدم درک عقلانی، عدم درک اقتدار و عدم بازاندیشی و اندیشه ورزی، سه تم و مضمون اصلی گفتمان عاطفی- احساسی، ناتوانی در درک عاملیت و هنجارهای فرهنگی درک امام حسین(ع) شکل گرفت. با تفسیر فقط یک زائر زن از امام حسین(ع) به "آزاد مرد"، فرایند شکل گیری زیر مضمون ادراک عقلانی امام حسین(ع) و تم و مضمون گفتمان عقلانی شروع شد.

در جدول زیر، فرایند تحلیل داده ها با روش تحلیل تماتیک دیده می شود.

جدول شماره ۱. فرایند تحلیل داده‌ها با روش TA تحلیل تماتیک

مضمون	زیرمضمون	داده
تفسیر احساسی - عاطفی	عشق به امام حسین	امام حسین تک نگیں انگشتر عشق در کربلا است
		اسطوره ای که عالم تا کنون ندیده است.
		کربلا عشق است
	درک سنتی	امام حسین عشق است.
		امام حسین اشک شیعہ است
		وفادار
		امام حسین صبور است
ناتوانی در درک معنایی قدرت و عاملیت امام حسین(ع)	برانگیختگی همدلی	مظلوم شهید که با تشنگی، عطش، غربت و اسیری شهید شد
		واقعه عاشورا سوگواری مظلومیت امام حسین است.
	عدم درک اقتدار	مظلومیت از ایشان شخصیت درخشان در ذهنها ساخته است
		مظلومیت امام حسین(ع) بهترین تعریف من از امام حسین است
		امام حسین(ع) برای حفظ اسلام از جان خویش و اهل بیتهش گذشت
عدم درک هژمونی	عدم درک عقلانی	شباب اهل جنه
		راه ورود به بهشت
ادراک فرهنگی		

هنجارهای فرهنگی درک امام حسین(ع)	عدم بازاندیشی و اندیشه ورزی	امیر شیعیان،
		مستجاب الدعوه
		مخزن علم اسرار
		"راه نشان دادن عشق به امام حسین، عزاداری و گریه بر مصائب امام حسین است."
		گریه برای امام حسین راه ورود به بهشت است.
		از کودکی با گریه مادر در مجالس عزاداری با گریستن برای امام حسین آشنا شدم
		زنده نگه دار اسلام و دین خدا
		امام حسین پیرو راه پدر
		امام حسین توانست در روز عاشورا تمامی سجایای اخلاقی را به ظهور برساند
شروع گفتن عقلائی	شکل گیری ادراک عقلائی امام حسین(ع)	امام حسین(ع) یک آزاد مرد کامل بود

هنجارهای فرهنگی تعریف و تفسیر درک امام حسین(ع)

در تفسیر و تعبیر مشارکت کنندگان از امام حسین(ع)، هنجارهای فرهنگی به ویژه هنجار فرهنگی عزاداری پرشور و احساس که دارای ابعاد عاطفی گریستن است، تعیین کننده است. حدیث گفت "گریه برای امام حسین راه ورود به بهشت است." فاطمه تعریف کرد که "از کودکی با گریه مادر در مجالس عزاداری با گریستن برای امام حسین آشنا شدم". زینب "راه نشان دادن عشق به امام حسین، عزاداری و گریه بر مصائب امام حسین است." بعد ظاهری مناسب که متأثر از هنجار فرهنگی عزاداری است، در لایه های پنهان تعریف مشارکت کنندگان از امام حسین (ع) دیده می شود. سینه زنی، زنجیر زنی، سوگواری و .... با تعریف امام حسین(ع) به "مظلوم"، "عشق"،..... هنجارهای فرهنگی تعریف امام حسین(ع) را رقم می زند. گرایش و علاقه زیاد زائران به مداحی، سینه زنی و عدم گرایش و گرایش کم به سخنرانی و اندیشه ورزی در مورد امام حسین(ع) و واقعه عاشورا، هنجارهای فرهنگی سنتی مناسب مذهبی است.

در برخی تعاریف استفاده از کلمات خاص توسط زائران مشارکت کننده، اشاره به مقام معنوی امام حسین (ع) دارد که با بعد عاطفی ترکیب شده است: "پیرو راه پدر". اما برخی از زائران مشارکت کننده در تعریف امام حسین(ع) از ابعاد عاطفی صرف فاصله گرفته اند. زهرا ۲۱ ساله امام حسین(ع) را این طور تعریف می کند: "امام حسین(ع) برای حفظ اسلام واقعی و جلوگیری از انحراف آن، از جان خویش و اهل بیتش گذشت"

گرایش و علاقه زیاد زائران به مداحی و سینه زنی و عدم گرایش و گرایش کم به سخنرانی و تفکر در مورد امام حسین(ع) و واقعه عاشورا، هنجارهای فرهنگی سنتی مناسک مذهبی است. بعد عاطفی تعریف امام حسین(ع) در کلمات عشق، مظلوم، صبور، و .... نهفته است. در حالی که بعد عقلانی در کلمات آزادی متبلور است.

هنجارهای فرهنگی واقعیت اجتماعی به بازتولید گفتمان عاطفی و سنتی منجر شد.

بازتولید گفتمان عاطفی و سنتی در تفسیر امام حسین(ع) و واقعه عاشورا

تعریف مشارکت کنندگان از امام حسین(ع) و قیام عاشورا بسیار احساسی و عاطفی است. تعداد قابل توجه مشارکت کنندگان از واژه‌های عاطفی و احساسی برای بیان درک امام حسین(ع) استفاده کردند.

درک و تفسیر زائران جوان از امام حسین(ع) بازتاب گفتمان عاطفی مسلط در فرایند جامعه پذیری دینی در ایران است.

تعریف نجمه(همه ی اسامی مستعار می باشد) ۳۱ ساله از امام حسین(ع) که "تک نگین انگشتر عشق در کربلا" تعریف می کند، مصداق تعریف احساسی و عاطفی از امام حسین است. اوج احساس و عشق به امام حسین در تعریف ریحانه ۳۵ ساله: "امیر شیعیان، شباب اهل جنه، راه ورود به بهشت، مستجاب الدعوه، اشک شیعه" دیده می شود. واژه های مورد استفاده بازتاب شور و هیجان عشق است. فاطمه ۲۴ ساله دانشجوی، امام حسین را "عشق" تعریف کرد. نرگس ۳۵ ساله امام حسین(ع) را غیر قابل توصیف تعریف کرده است.

زینب ۲۷ ساله معتقد است که: "اسطوره ای که عالم تا کنون ندیده است. مردی صبور". بازنمایی بعد عاطفی در این تعاریف آشکار است. مهناز ۳۹ ساله امام حسین را "وفادار" تعریف کرد.

یکی از مشارکت کنندگان به "تفاوت" برای تعریف امام حسین اشاره کرد. "مانا": امام(ع) و یارانش تصور متفاوت از مبارزه رهبر نهضت عاشورا برایم ساخت"

فقط یک زائر زن، امام حسین(ع) را "آزاد مرد"، تفسیر نمود. سمانه ۳۱ ساله امام حسین را چنین تعریف می کند: "امام حسین(ع) یک آزاد مرد کامل بود" که شروع تغییر گفتمان عاطفی - احساسی را بازنمایی کرد.

ناتوانی در درک معنایی قدرت و عاملیت امام حسین(ع)

برخی از مشارکت کنندگان برای تفسیر واقعه عاشورا به تشنگی، عطش، غربت و اسیری کاروان امام حسین، خانواده ایشان و یارانش اشاره کردند. زهرا ۳۹ ساله و خانه دار، امام حسین را "مظلوم شهید که با تشنگی، عطش، غربت و اسیری شهید شد" تعریف کرد.

در بیشتر تعاریف از امام حسین(ع) از واژه "مظلوم" استفاده شده است: حسنا دانشجوی است "واقعه عاشورا سوگواری مظلومیت امام حسین است". در این تفاسیر، واژه "مظلوم" دارای بار احساسی با برانگیختگی همدلی است. بازنمایی "هژمونی"، "عزت" و "اقتدار" امام حسین نیست.

زینب تعریف کرد که "مظلومیت امام حسین(ع) بهترین تعریف من از امام حسین است". زهرا می گفت که "مظلومیت از ایشان شخصیت درخشان در ذهنها ساخته است"

عزت مداری، مشروعیت و عقلانیت جنبش امام حسین(ع) در این تفاسیر ذبح شد. با توجه به تکرار تشنگی، عطش، غربت و اسیری در آموزه های دینی و خانوادگی، عزاداری، مداحی و سخنرانی، درک مخاطبان و زائران بر مبنای "چرایبی" و "چگونگی" عاملیت امام حسین(ع) در واقعه کربلا شکل نگرفته است. درک زائران بر مبنای تجربه زیسته فردی، خانوادگی و اجتماعی به ذبح عقلانیت منجر شد. درک معنایی سنتی، محدود به "آب"، "تشنگی"، "عطش" و... است که در تعبیر و تفسیر زائران، بازنمایی شد. در درک سنتی، کنشگری و عاملیت امام حسین مغفول ماند و این غفلت، ناتوانی در درک معنایی از قدرت و عاملیت امام حسین در واقعه عاشورا را شکل داد.

برخی مشارکت کنندگان در تعریف امام حسین(ع) به "نمی دانم" رسیده اند. در واکاوی درک زنان زائر کربلا از امام حسین(ع) بازاندیشی و اندیشه ورزی مشاهده نشد. درک معنایی و تفاسیر زائران، بازاندیشیانه نیست. زمینه های تعریف و تفسیر امام حسین(ع)

علائم زمینه و موقعیتی عبارت بودند از: الف) قلمرو، ب) تکرار، ج) شدت، د) زمان (هم مکان اکثر زائران مشارکت کننده از سنین کودکی ۵-۷ سالگی در مراسم امام حسین(ع) شرکت می کرده اند. مکان شرکت در مناسک معمولاً مسجد، حسینه و تکایا بوده است. برخی نیز در مراسم خانگی شرکت می کرده اند. قلمرو مناسک شامل مناسبت های خاص تاسوعا، عاشورا، اربعین و مراسم دهه اول و سایر مناسبت های محرم و صفر بوده است. هیچ کدام از زائران مشارکت کننده خارج از این ایام شناخته شده در مناسک مربوط به امام حسین شرکت نکرده اند.

شکل گیری چگونگی تفسیر عاشورا بر اساس ساختار اجتماعی است. هنجارهای فرهنگی بستر بازتولید گفتمان عاطفی و سنتی زنان است. بر اساس یافته های این مطالعه، هنجارهای واقعیت اجتماعی جاری است؛ واقعیت «ماندگاری زنان در گفتمان عاطفی و سنتی درک امام حسین و عاشورا.»

۸- نتیجه گیری

هدف این پژوهش کیفی در حوزه مطالعات دین، کشف فرآیند فهم و درک مبتنی بر سنت های فرهنگ و جهان بینی کنشگران اجتماعی است. پژوهش با هدف مطالعه چگونگی درک زائران زن جوان اصفهان از امام حسین(ع) و مفهوم سازی آنان از امام حسین(ع)، اجرا شده است. این مطالعه که با روش کیفی و تکنیک مصاحبه انجام شد، می کوشد تعریف و درک معنایی زائران زن جوان استان اصفهان از امام حسین(ع) را از زبان خود آنان باز گوید.

این مطالعه به دنبال درک عمیق تجارب درک زنان زائر از امام حسین(ع) در کربلا بوده است. هنجارهای فرهنگی عزاداری منجر به ایجاد پدیده‌های نظری تعریف و تفسیر امام حسین(ع) شده است که توسط شرکت کنندگان گزارش داده شده است. فرهنگ بستر تعبیر و تفسیر امام حسین(ع) است. در درک معنایی امام حسین(ع) به واژه "آزادگی"، "آزاد مردی" به ندرت اشاره شد و به واژه‌های "قدرت"، "عزت"، "اقتدار"، "مقتدر"، "پیروز" اشاره نشد.

گرایش و علاقه زیاد زائران به مداحی، سینه زنی و عدم گرایش و گرایش کم به سخنرانی و اندیشه ورزی در مورد امام حسین(ع) و واقعه عاشورا، هنجارهای فرهنگی سنتی مناسب مذهبی است.

مشارکت کنندگان در تعریف امام حسین(ع) از کلمات "مظلوم"، "اشک شیعه"، "عشق"، "وفادار"، "اسطوره"، "صبور"، "تشنگی"، "عطش"، "غربت" و "اسیری" و صرفاً یک نفر از "آزاد مرد" استفاده کردند. در فرایند تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل تماتیک از ۸ زیر مضمون عشق، برانگیختگی همدلی، درک سنتی، عدم درک هژمونی، درک فرهنگی، عدم درک عقلانی، عدم درک اقتدار و عدم بازاندیشی و اندیشه ورزی، سه تم و مضمون اصلی گفتمان عاطفی - احساسی، ناتوانی در درک عاملیت و هنجارهای فرهنگی درک امام حسین(ع) شکل گرفت. در درک معنایی واقعه عاشورا، تمام تفاسیر در احساس و عاطفه جمع شده است و لایه‌های دیگر واقعه دیده نشد. پدیده عاشورا دارای لایه‌های متفاوت اجتماعی، عقلانی، عاطفی، حماسی و... است. اما درک معنایی زائران کربلا به ندرت به لایه‌های عقلانی اشاره دارد و یکسره احساس و عاطفه مسلط است. هنجارهای فرهنگی واقعیت اجتماعی به بازتولید گفتمان عاطفی و سنتی منجر شد. در واکاوی درک زنان زائر کربلا از امام حسین(ع)، درک هژمونی و مشروعیت امام حسین(ع) و واقعه عاشورا بازنمایی نشد. گسترش گفتمان عاطفی و سنتی بازنمایی شد

تجلیات گفتمان کربلا در زندگی روزمره از سفره‌های نذری تا هیات‌های مذهبی دارای تنوع است. چرا نوع تعریف و درک زائران جوان از امام حسین(ع)، بر اساس گفتمان سنتی است؟ به نظر می‌رسد سطحی‌نگری و محدود کردن مراسم عاشورا در محرم و صفر به بعد ظاهری مناسب از مهمترین دلایل عدم رشد جامعه‌پذیری دینی در خانواده و جامعه ایران است. تاکید افراطی مداحان و سخنرانان بر بعد عاطفی واقعه عاشورا و امام حسین(ع)، مزید بر علت است. اگر چه بعد عاطفی - احساسی کربلا بسیار مهم است، اما مهمتر از آن پرداختن به بعد عقلانی - تفکری عاشورا و امام حسین(ع) است. زائران جوان به مناسب مداحی و سینه زنی که نمادی از تسلط گفتمان سنتی است، شدیداً تمایل دارند. تمام مشارکت کنندگان در مراسم دهه اول و سایر مناسبت‌های محرم و صفر، شرکت می‌کنند. اما علاقه و گرایش اکثریت زائران جوان به گوش کردن به سخنرانی و تفکر در قیام امام حسین(ع) بسیار کمتر از علاقه به مناسب مداحی و سینه زنی، شرکت در دستجات عزاداری و گریه کردن است. بعد عاطفی تعریف زائران مشارکت کننده از امام حسین(ع) و قیام عاشورا در کلمات مظلوم، مظلومیت، عشق و

.... نهفته است. در حالی که بعد عقلانی در کلمات آزادیگی متبلور است. تفسیر زائران مشارکت کننده از امام حسین(ع) و قیام عاشورا عاطفی است. یافته‌های پژوهش با نتایج پژوهش مفتخری و رنجبر(۱۳۸۷)، کاهیرده و بهار(۱۳۸۹) و فیاض و رحمانی (۱۳۹۸). همسو است. همچنین نتایج پژوهش کرمی پور و حاجی ابوالحسنی (۱۳۹۵) تایید شد.

اگرچه امروزه با بازتولید گفتمان عاطفی و سنتی عزاداری، تقاضای مناسک مذهبی جوانان، در گذار تغییر است، اما همچنان گفتمان سنتی که از بار عاطفی شدیدی برخوردار است، مسلط است. با شروع تغییر در سبک‌های عزاداری و مداحی، تغییر در عرضه و تقاضای مناسک مذهبی جوانان ایجاد شده است. اما این تغییرات با ریتم تند عاطفی، تغییر در ذائقه احساسی است و تغییر در لایه‌های بیرونی است. به همین سبب تعداد قابل توجه مشارکت کنندگان از واژه‌های عاطفی و احساسی برای بیان درک امام حسین(ع) استفاده کردند. هدف این مطالعه زیر سوال بردن احساسات و عواطف عمیق عشق به امام حسین نیست. احساس ابزار شناخت است. اما افراط در احساسات و فقدان تفکر، بازاندیشی و اندیشه‌ورزی در واقعه عظیم عاشورا، زمینه مظلومیت مضاعف امام حسین(ع) را بستر سازی می‌کند. امام حسین(ع) فرمودند: من که به هدف احیای حق و امحای باطل کشته شدم، باید عبرت داشته باشم؛ به طوری که چشمان علاقه مندان به سالار شهیدان پر از اشک شود و آن اشک فراوان از شبکه چشم خارج گردد و به صورت انسان عبور کند تا عبرت بشود (بحار الأنوار، ج ۴۴، ۲۸۰)

درک سنتی از امام حسین(ع) و قیام عاشورا بر مبنای احساسات و عواطف صرف با شناخت عمیق هدف ایشان که "احیای حق و امحای باطل" بوده است و "باید عبرت داشته باشم" فاصله دارد. در واکاوی درک معنایی زائران به چرایی قیام امام حسین و درک هژمونی اشاره نشد. جین شنایدر، فهم عمومی از ماهیت غیر تأملی دین عامیانه را زیر سوال می‌برد. بازنمایی احساس در درک معنایی مناسک عاشورا ماهیت غیر تأملی دین عامیانه و غیر بازاندیشانه را تکرار می‌کند که با احساس شهودی و عاطفی شناخته می‌شود. در این پژوهش فرایند بازتولید گفتمان عاطفی - سنتی مسلط، رمزگشایی شد.

با توجه به تکرار تشنگی، عطش، غربت و اسیری در آموزه های دینی و خانوادگی، عزاداری، مداحی و سخنرانی، درک زائران بر مبنای "چرایی" و "چگونگی" عاملیت امام حسین(ع) در واقعه کربلا شکل نگرفته است. درک زائران بر مبنای تجربه زیسته فردی، خانوادگی، فرهنگی و اجتماعی به ذبح عقلانیت منجر شد. درک معنایی سنتی، محدود به "آب"، "تشنگی"، "عطش" و.... است که در تعبیر و تفسیر زائران، بازنمایی شد. در درک سنتی، کنشگری و عاملیت امام حسین مغفول ماند و این غفلت، ناتوانی در درک معنایی از قدرت، اقتدار، مشروعیت و عاملیت امام حسین در واقعه عاشورا را شکل داد. در واکاوی درک زنان از امام حسین(ع) بازاندیشی و اندیشه ورزی مشاهده نشد. درک معنایی و تفاسیر زائران، تکرار تجربه زیسته خانوادگی و فرهنگی است که تداوم و استمرار یافته است.

چرا عقلانیت و تفکر در تفسیر زائران جوان زن، دیده نمی‌شود؟ در شناخت و بازتولید بعد عقلانیت و درک هژمونی قیام امام حسین (ع) با تاخر فرهنگی مواجه هستیم. با عقب ماندگی و غفلت از بعد عقلانی، بازتولید گفتمان عاطفی گسترش یافته است که بازتولید فرهنگی بوده است و با نتایج پژوهش موفاهیم و لیچرو (۲۰۱۹) **Moufahim and Lichrou** که درک زیارت را به عنوان پدیده ای محدود به بافت و از نظر فرهنگی خاص گسترش می دهد، همسو است.

در فرهنگ ایران بر شجاعت، مشروعیت و اقتدار امام حسین(ع) در فرایند جامعه پذیری دینی در خانواده تمرکز نشده است. درک زائران از امام حسین و عاشورا به عنوان پدیده فرهنگی خاص بر اساس دیدگاه کلیفورد گیرتز که دین را به مثابه نظام فرهنگی تعریف کرد، بر اساس جامعه پذیری دینی سنتی بدون درک هژمونی امام حسین در حال گسترش است. در این رویکرد درک سنتی، فهم منطقی پدیده عاشورا را ماهیت غیر تأملی دین عامیانه شکل داده است که عاملیت امام حسین بدون آن که درک شود، حذف شده است. اگر چه در واکاوی درک زنان از امام حسین(ع) اندیشه ورزی مشاهده نشد اما داده های مربوط به یک زائر شروع تغییر تفسیر را نشان داد.

از آنجایی که شکل گیری چگونگی تفسیر عاشورا بر اساس ساختار اجتماعی است، فهم غیرباز اندیشانه از امام حسین و واقعه عاشورا بر اساس ساختار اجتماعی بازتولید می‌شود. هنجارهای فرهنگی واقعیت اجتماعی جاری است؛ گفتمان به واقعیت معنا می بخشد و جهان اجتماعی را شکل می دهد و به بازتولید واقعیت اجتماعی منجر می شود؛ هنجارهای تولید سبک گفتمان عاطفی و سنتی زنان که به شکل مستمر، بازتولید می‌شود، به واقعه عاشورا معنا می بخشد. این معنا بخشی غیر تأملی و عامیانه بوده است و هژمونی امام حسین با ویژگی های مقاومت، عزت، اقتدار و مشروعیت تفسیر نشد. بازنمایی های عاطفی زنان در درک معنایی امام حسین(ع) و واقعه عاشورا منجر به شکل گیری فرضیه «ماندگاری زنان در بازتولید گفتمان سنتی - عاطفی امام حسین(ع) و قیام عاشورا» و گفتمان مسلط شد. تغییر در گفتمان عاطفی با تفسیر فقط یک زائر زن از امام حسین(ع) به "آزاد مرد" آغاز شد که شکل گیری ادراک عقلانی از امام حسین(ع) و شروع گفتمان عقلانی بازنمایی شد.

منابع

- دورکیم، امیل (۱۳۸۳) صور بنیانی حیات دینی، ترجمه پرهام، باقر، تهران، مرکز.
ربانی زاده، سید محمد رحیم؛ محمدزاده؛ سید حسام. (۱۳۹۹). نقد کتاب تحول گفتمانی در گزارش واقعه کربلا با رویکرد گفتمانی لاکلاو و موفه. پژوهش نامه انتقادی متون و برنامه های علوم انسانی **20(1), 127-149. doi: 10.30465/crtls.2020.5041**، بیستس، دانیل و پلاگ، فرد (۱۳۷۵) انسان شناسی فرهنگی، محسن ثلاثی، تهران: علمی.
فیاض، ابراهیم، و رحمانی، جبار. (۱۳۸۵). مناسک عزاداری و گفتمان کربلا در دین ورزی اقشار فرودست شهری. مطالعات فرهنگی و ارتباطات،

SID. <https://sid.ir/paper/118268/fa> .۷۹-۵۷، (۶)۲

- مطهری مرتضی (۱۳۸۴). حماسه حسینی/تهران: صدرا. .
- کافی مجید (۱۳۸۳). دین و علوم اجتماعی/قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه..
- سایکس، ا. (۱۳۷۴) فریدریش شلایرماخر، ترجمه منوچهر صانعی دره‌بیدی، تهران: گروس.
- شجاعی زند، ع.ر. (۱۳۸۴) «مدلی برای سنجش دین‌داری در ایران»، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره ۱، صص ۳۴-۶۶.
- شجاعی زند، علیرضا. (۱۳۸۸). تبارشناسی «تجربه دینی» در مطالعات دین‌داری
- کاهیرده، نسیم، و بهار، مهری. (۱۳۸۹). تحلیل گونه‌های گفتن‌های متأثر از محتوای مناسک عاشورا (از خلال تحلیل گفتمان نشریات مرتبط با موضوع عاشورا). پژوهش جوانان، فرهنگ و جامعه، (۵)، ۱۵۷-۱۷۴. **SID. <https://sid.ir/paper/144773/fa>**
- کیانی، مزده، ربانی خوراسگانی، علی، یزدخواستی، بهجت. (۱۳۸۹). مطالعه چگونگی توزیع قدرت در خانواده؛ مدلی بر اساس نظریه مبنایی (GT) مطالعه نمونه‌های شهر اصفهان - خانواده پژوهی **https://jfr.sbu.ac.ir/article_95674.html**، 6(2) ،
- کیانی، مزده. (۱۳۹۳). تجربه زنان از خشونت خانگی: یک مطالعه کیفی. تحقیقات کیفی در علوم سلامت، ۳(۱)، ۱۴-۲۶. **SID. <https://sid.ir/paper/215450/fa>**
- گلایی، فاطمه؛ دلاورقوام، زهرا. (۱۳۹۹). تحلیل گفتمان رویکرد علمای دینی به تعزیه حسینی. جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام، 8(16) **263-284. doi: 10.22070/iws.2020.4370.1776**
- مفتخری، حسین، و رنجبر، محسن. (۱۳۸۷). رویکرد احساسی - عاطفی به واقعه عاشورا در ایران (از صفویه تا مشروطه). شیعه‌شناسی، ۶(۲۴)، ۱۶۹-۲۱۲. **SID. <https://sid.ir/paper/393704/fa>**
- یوسف‌زاده، حسن. (۱۳۸۹). نگاهی انتقادی بر رویکرد پدیدارشناسانه پیتر برگر درباره دین و نظم اجتماعی. نشریه معرفت فرهنگی اجتماعی، شماره ۲
- یوآخیم واخ ۱۳۸۹. جامعه‌شناسی دین. ترجمه شهید آزادگان. تهران: سمت.

- Berger, P. (1980) *The Heretical Imperative: Contemporary Possibilities of Religion Affirmation*, London: Collins.
- Cornwall, M. Et Al. (2019) "The Dimensions Of Religiosity: A Conceptual Modelv With An Empirical Test" , In *Journal Of Review Of Religious Research*, Vol. 27 (3): 244-266.
- Davis, C. (1989) *The Evidential Force of Religious Experience*, Oxford: New York.
- Glock, C. & Rodney, S. (1965) *Religion and Society in Tension*, Chicago: Rand Macnally& Company.
- Greely, A. (1975) *The Sociology of The Paranormal*, London: Sage.
- Himmelfarb, H. (1975) "Measuring Religious Involvement", In *Social Forces* Vol.53(4): 606618-.
- Husein, U. M. (2018). A phenomenological study of Arbaeen foot pilgrimage in Iraq. *Tourism Management Perspectives*, 26, 9-19.
- James, W. (1982). *The Varieties of Religious Experience*, U.S.A: Penguin Book.
- Moufahim, M., & Lichrou, M. (2019). Pilgrimage, consumption and rituals: Spiritual authenticity in a Shia Muslim pilgrimage. *Tourism Management*, 70, 322-332.